

SMOLNIKAR IN VALENTIN VODNIK

V letih 1838 do 1841 je Andrej Bernard Smolnikar objavil v Združenih državah štiri obširne knjige, ki vsebujejo tudi zanimive podatke iz Slovenije. V njih najdemo spomine na Vodnika kot gimnazijskega profesorja in na izlet, ki ga je naredil Smolnikar z Vodnikom in z bibliotekarjem Kalistrom v Krško. Na tem izletu je Vodnik — leta 1818! — v Čatežu pri Brežicah recitiral v zaprti družbi Ilirijo oživiljeno in razložil njen pomen. Končno daje Smolnikar tudi nekaj doslej neznanih podatkov o zgodovini Vodnikovega rokopisa slovenskega slovarja.

During the years 1838 to 1841, Andreas Bernardus Smolnikar published in the United States four large volumes which contain also interesting material for the cultural history of Slovenia. They speak about Vodnik as a grammar school teacher, and about a journey made by Smolnikar, Vodnik, and the librarian Kalister to Krško. On this journey Vodnik — in 1818! — recited in a closed society at Čatež near Brežice his poem Ilirija oživiljena and explained its meaning. Finally, Smolnikar gives also some information which has so far been unknown on the history of Vodnik's manuscript material for a Slovene dictionary.

I

Namen pričujoče študije je, da izbere iz Smolnikarjevih knjig, objavljenih v Združenih državah v letih 1838 do 1867, vse podatke o Valentinu Vodniku. Ti podatki so doslej v slovenski literarni zgodovini neznani, saj so Smolnikarjeve knjige, zlasti v Sloveniji, skoroda v celoti nedosegljive. Celo sama njegova osebnost, njegova življenjska usoda, je bila še do nedavna kaj malo znana. Starejše študije, kolikor jih je sploh bilo, so poudarjale njegovo ekscentrično čudaštvo in so mu na ta način že vnaprej odrekale kakršenkoli pomen. Šele zadnjih dvajset let je prvič dalo bolj objektivno in konkretno sliko Smolnikarjevega lika.¹

Andrej Bernard Smolnikar je bil rojen 29. novembra 1795 v Kamniku. Po osnovni šoli v Kamniku se je leta 1809 vpisal na ljubljansko gimnazijo, ki jo je končal 1814. leta. Študije je nadaljeval na ljubljanskem liceju in v semenišču in bil leta 1819 posvečen za duhovnika. Kot duhovnik je služboval v Stični, Ložu na Notranjskem in v Škofji Loki. L. 1825 je zaprosil za odpust iz ljubljanske škofije. Vstopil je v benediktinski samostan v Št. Pavlu na Koroškem, kjer je naslednjega leta naredil meniške zaobljube in si nadel samostansko ime Bernard. Od 1827 do 1837

¹ Sintezo dosedanjih ugotovitev o Smolnikarju je objavil *Slovenski biografski leksikon*, deseti zvezek, Ljubljana 1967, str. 392—396.

je kot menih poučeval novi testament v celovškem bogoslovju. V Celovcu je bil v tesnih stikih s Slomškom, Jarnikom in leta 1832 tudi s Prešernom. V tej dobi je postajal vedno bolj skeptičen do dogem katoliške cerkve, vendar je svoje nove nazore skrbno skrival. Istočasno je vedno bolj postajal žrtev fiksne ideje, da ga je Bog posebej izbral, da združi vse vere v eno samo cerkev in da mu to naznanja s posebnimi nadnaravnimi znamenji. Ker je vedel, da bo s svojimi novimi nazori, čim jih razkrije, prišel v konflikt z državo in cerkvijo, je sklenil odpotovati v Ameriko. Z Baragovim posredovanjem se mu je posrečilo dobiti dovoljenje za odhod v Združene države, da bi tam delal kot misijonar.

Leta 1837 je prispel v Boston in se tam najprej zaposlil kot katoliški duhovnik. Že spomladi naslednjega leta pa je prišel v spor s katoliško cerkvijo in začel oznanjati svoje nove nauke. Mnogo je prepotoval po vzhodnih predelih Združenih držav in pri tem se mu je posrečilo pridobiti manjše skupine pripadnikov v Bostonu in Philadelphiji kot tudi ponekod na deželi.

Na svojih potovanjih se je seznanil z utopičnimi naselbinami, ki jih je bilo takrat vse polno v Združenih državah. Deloma so bile to naselbine verskih ločin (kvekerji, mormoni in drugi), deloma pa so temeljile na socialnih naukih Fouriera in Owena. Tudi Smolnikar je bral Fourierova dela. Osebo se je spoznal z vodilnim fourieristom v Združenih državah, Albertom Brisbanom, in z Johnom Humphreyem Noyesom, avtorjem znamenite knjige *History of American Socialisms* (Philadelphia, 1870). Njegovo pozornost so tudi zbudile knjige Johna Etzlerja, ki je predlagal celo vrsto deloma zelo fantastičnih tehničnih izboljšav, s katerimi bi se olajšalo delo v poljedelstvu. Leta 1843 je skupaj z Etzlerjem ustanovil utopično naselbino Peace Union Settlement v kraju Limestone v severozahodni Pennsylvaniji. Naselbina se je že naslednje leto razšla, toda kljub temu neuspehu je Smolnikar še kasneje vedno znova skušal ustanoviti naselbine, v katerih bi veljalo pravilo skupne lastnine. Najpomembnejši kasnejši poskusi so bili v Cumberland Mountains v državi Tennessee (1848), naselbina Grand Praerie v državi Illinois (1849) ter Springhill v Pennsylvaniji (1859). Tako je Smolnikar postal nedvomno najpomembnejši utopični socialist ne samo med Slovenci, ampak sploh med južnimi Slovani, in ima svoje mesto tudi v zgodovini utopičnega socializma v Združenih državah.

Smolnikar se je večkrat močno zapletel v politična dogajanja v Združenih državah, zlasti ob izbruhu ameriške državljanske vojne. S plakati je nastopil proti Lincolnovi kandidaturi za predsedniško mesto, ker je menil, da njegova izvolitev neogibno pomeni izbruh vojne. Za časa držav-

ljanske vojne je Smolnikar deloval nekaj časa na jugu, nakar se je umaknil v Kanado. Po vojni se je vrnil v Združene države in nadaljeval s propagiranjem svojih idej vse do smrti. Umrl je konec leta 1869 v Philadelphiji.

II

Smolnikar je bil v Združenih državah publicistično izredno delaven, objavil je celo vrsto knjig, brošur in letakov, pisal pa je tudi v najrazličnejše ameriške časopise in revije. Tako je izšlo izpod njegovega peresa v tisku več tisoč strani. Doslej je znanih 24 njegovih samostojnih publikacij, ki so večkrat unikatni, shranjeni v ameriških knjižnicah. Iz Smolnikarjevih publikacij je razvidno, da je objavil še več del, vendar je nekaj teh del očitno za vedno izgubljenih. Popolnoma nepregledni pa so njegovi prispevki v ameriških periodičnih glasilih.²

Ohranjene publikacije zajemajo — s krajšimi presledki — celotno dobo Smolnikarjevega življenja v Ameriki in segajo skoro do njegove smrti (zadnja njegova znana publikacija je iz leta 1867). Med temi deli so najpomembnejše štiri obsežne knjige, ki jih je izdal v letih 1838—1841. Nastale so v prvih letih po Smolnikarjevem prihodu v Ameriko, ko je bil njegov spomin na domovino še dovolj neposreden in živ. Zaradi tega najdemo v njih precej zanimivih podatkov iz Slovenije. Kasnejše Smolnikarjeve publikacije so znatno skromnejše po obsegu. Majhna sredstva, ki jih je le s težavo dobival od svojih somišljenikov za financiranje tiska, mu po letu 1842 niso več zadostovala za publiciranje obširnejših knjig.

Ker so tudi prve Smolnikarjeve knjige pri nas neznane, podajam najprej nekaj okvirnih podatkov o zgodovini njihovega izida ter pregled njihove vsebine.

Že prvo leto po prihodu v Ameriko je Smolnikar objavil, julija 1838, knjigo *Denkwürdige Ereignisse im Leben des Andreas Bernardus Smolnikar, zehnjährigen Professors des Bibelstudiums neuen Bundes am k. k. Lyceum zu Klagenfurt in Kärnthen, dann Seelsorgers der deutschen katholischen Gemeinde in Boston (Hauptstadt Massachusetts in Nordamerika:) oder: Geschichtlicher Beweis, dass Jesus Christus den genannten Professor und Seelsorger zum ausserordentlichen Gesandten zur Vereinigung der Völker in seine Kirche vorbereitete, und ihm nun als solchem öffentlich aufzutreten befaht. Mit Stereotypen gedruckt in der*

² Bibliografija Smolnikarjevih samostojnih publikacij je objavljena v: Janez Stanonik: Longfellow and Smolnikar, *Acta Neophilologica* I (1968), 3—40, gl. str. 37—40.

Buchdruckerei der Herrn Folsom, Wells und Thurston in Cambridge, bei Boston 1838. Knjiga ima 16 strani predgovora in 461 strani teksta. Predgovor govori o namenu knjige in o pogojih za njeno prevajanje in razpečavanje. Osrednji del knjige je v bistvu avtobiografija, v kateri pa je žal le na prvih 15 straneh govor o življenju na Kranjskem. Dosti obširneje (strani 15—123) poroča o življenju na Koroškem, vendar je več kot polovica tega dela posvečena obdobju priprav na odhod v Ameriko. V sklepnem najobširnejšem delu knjige piše Smolnikar o svojem prihodu v Ameriko in o svojem prvem letu v Bostonu. Zlasti obširno poroča o svojem sporu z bostonskim škofom Fenwickom.

Leto kasneje, zgodaj pomladi 1839, je izšla Smolnikarjeva druga knjiga *Denkwürdige Ereignisse im Leben des Andreas Bernardus Smolnikar, zehnjährigen Professors des Bibelstudiums u. oder: Beleuchtung des Beweises, dass der Verfasser als ein durch hinlängliche Zeichen bestätigter, ausserordentlicher Gesandter Christi aufgetreten sey, und Erklärung der Geheimnisse, welche er auf Befehl des göttlichen Geistes zur Vereinigung der Christen aller Parteien in die eine apostolische Kirche vollzogen hat. Mit einem Anhang über das Unchristliche des Papstthumes. Zweiter Band. Philadelphia. Mit Stereotypen gedruckt im Jahre 1839. In Commission bei J. G. Wesselhoeft. Gesetzt bei Julius Böttcher. Stereotypiert bei L. Johnson.* Knjiga ima 19 strani uvoda in 606 strani teksta.

Po uvodnem delu, ki vsebuje teoretično razpravo o možnosti nadnaravnih znamenj v modernem času, se Smolnikar na straneh 30—131 znova povrne k popisu svojega življenja pred odhodom v Ameriko. Na teh straneh Smolnikar razširja in dopolnjuje svojo avtobiografijo iz prve knjige, ki govori o življenju v Sloveniji, ne da bi pri tem dodal bistveno nove podatke. V naslednjem delu druge knjige govori o sprejemu, na katerega je naletela prva knjiga v Bostonu, in o svojem prvem potovanju v New York in Philadelphijo. Istočasno pa vstavlja v to poročilo dogodke iz prvega leta svojega življenja v Bostonu. Na straneh 516—587 je zelo zanimiva razprava o papeževem primatu. Ta odlomek zbuja s svojo tekstno analizo Biblije in skrbno argumentacijo vtis znanstvenega dela in se bistveno razlikuje od vseh ostalih Smolnikarjevih spisov. Domnevam, da je ta odlomek nastal že v Celovcu. Na zadnjih straneh druge knjige je še nekaj podatkov o diskusiji, ki jo je izzval Smolnikar s svojim nastopom v Ameriki.

Februarja 1839 se je Smolnikar seznanil v Philadelphiji z Aleksandrom Leimerjem, premožnim, toda čudaškim lastnikom večjega števila hiš v tem mestu. Po rodu je bil Leimer Nemec iz Budimpešte. Povabil je Smolnikarja na svoj dom v okolici Philadelphije, in tam je Smolnikar

preživel več mesecev. Na Leimerjevem domu se je Smolnikar seznanil z obširno eshatološko literaturo, ki jo je njegov gostitelj zbiral že mnogo let. Zvedel je za prerokbe Johanna Albrechta Bengela (1687—1752), ki je napovedoval ponovni prihod Mesije v letu 1836. Podobne prerokbe je našel tudi v delu Christiana Gottlieba Königa. Smolnikar je bral v Leimerjevi knjižnici še dela Friedricha Jakoba Zülliga, Heinricha Junga-Stillinga, Johanna Michaela Hahna, kot tudi vrste sorodnih ameriških avtorjev, predvsem swedenborgijancev in adventistov. V nekem članku, objavljenem leta 1824 v Frankfurtu v glasilu *Blätter für höhere Wahrheit*, je zvedel, da skriva številka 515 v Dantejevi *Divini Commediji* (Purgatorio, 33 spev, 43 verz) tajno prerokbo. Prišel je do prepričanja, da Dante s to številko napoveduje prav njega, saj če pišemo Smolnikarjevo ime z grškimi črkami, dobimo številko 515.

Pod vplivom na novo odkritih eshatoloških avtorjev je Smolnikar začel pisati svojo tretjo knjigo, ki je izšla pomladi 1840 pod naslovom *Denkwürdige Ereignisse im Leben des Andreas Bernardus Smolnikar. Dritter Band, oder Erklärung der Weissagungen, durch welche Christus der ihn bestätigt hat, dass er uns zur Erfüllung seiner Verheissungen, um sein Reich auf der ganzen Erde herzustellen und seinen Frieden allen Völkern zu geben, erschienen sei, und bei seiner Erscheinung den Verfasser zum ausserordentlichen Gesandten oder Apostel bestimmt und durch ihn alle Geheimnisse zur Gründung dieses Friedens vollzogen habe. Mit einer Einleitung zum leichtern Verstehen der darauffolgenden Erklärung der Weissagungen und einem Nachtrage der Zeichen bei der Versammlung an dem Ort, der auf hebräisch heisset Hermageddon. Offenb. 16, 16. New-York: Mit Stereotypen gedruckt im Jahre 1840. Alle drei Bände in Commission Pearl Street No 479 bei Georg Pfarre; Stereotypiert und gedruckt bei H. Ludwig No 72, Vesey-St. New-York.*

Tretja knjiga *Denkwürdige Ereignisse* je Smolnikarjevo najobširnejše tiskano delo: ima 856 strani, h katerim moramo prišteti še osem strani predgovora. Kljub izrednemu obsegu je struktura knjige dovolj jasna: razdeljena je v tri dele, in ti imajo vsak svojo primarno vsebino, čeprav le-ta mestoma prehaja iz enega dela v drugega ali pa se ponavlja.

V prvem delu tretje knjige *Denkwürdige Ereignisse* Smolnikar obširno diskutira s starejšimi in sodobnimi eshatološkimi avtorji, seveda z vidika, da je on tisti, katerega prihod napovedujejo prerokbe in ki je prišel, da bi združil vse vere v eno cerkev ter s tem omogočil začetek milenija, tisočletnega obdobja resnice in pravice. Zlasti obširno govori o Dantejevi številki 515 ter o svojem priimku, katerega končno obliko mu je dal prav Valentin Vodnik. V tej zvezi najdemo zanimive podatke

o Smolnikarjevih stikih z Vodnikom, o katerih bomo v nadaljnjem govorili v naši študiji. — V osrednjem delu tretje knjige (strani 353—628) Smolnikar trdi, da je bilo celo v Bibliji prerokovano, da bo novi Apostol (kot imenuje Smolnikar samega sebe) prišel iz Kamnika. Zato na tem mestu prinaša obširne spomine na svoja otroška leta. Tudi v tem delu najdemo zanimive reminiscence na Smolnikarjeve sodobnike, tudi na Vodnika. Prav zaradi »argumentov«, s katerimi skuša Smolnikar dokazati, kako se z njim uresničujejo razne prerokbe, nam daje v teh dveh delih tretje knjige podatke, ki so za slovensko kulturno zgodovino nedvomno pomembni. — V končnem delu tretje knjige popisuje dogodke v Ameriki, predvsem iz obdobja med izidom druge in tretje knjige.

V začetku poletja 1841 je izšla zadnja, četrta, obširna Smolnikarjeva knjiga na 633 straneh: *Eines ist Noth, nämlich die glorreiche Erscheinung Unsers Herrn Jesu Christi, wie sie sich in unserrn Tagen durch vielfältige Zeichen, deren Erklärung in diesem Buche zu finden ist, zum allgemeinen Frieden für alle Völker wunderbar offenbaret, möglichst weit bekannt zu machen. Philadelphia, bei Julius Bötticher, 1841.* Že nekaj mesecev kasneje je jeseni 1841 izšla ista knjiga tudi v angleškem prevodu pod naslovom *The one thing needful, namely, to spread as rapidly as possible the manifestation of Our Lord Jesus Christ, as the same is revealed wonderfully for the establishment of universal peace amongst all the nations of the earth in our days, by many signs, the explanation of which is given in this volume, written by Andreas Bernardus Smolnikar, Professor of the Biblical study "of the New Testament", and of Christ. Translated from the German. Philadelphia: Barret & Jones, printers, 33 Carter's Alley.* Angleški prevod obsega 631 strani.³

Smolnikar je pisal knjigo *Eines ist Noth* jeseni 1840, a zaradi pomanjkanja finančnih sredstev takrat rokopisa ni mogel spraviti v tisk. Spomladi 1841 je rokopis predelal tako, da je iz prvotnega teksta nekatera mesta izločil ali spremenil ter pristavljal nova. Še ko je dobival stavljeni tekst v korekturo, je sproti dodajal novo besedilo, ki sestavlja skoro celo drugo polovico knjige. Zaradi takšnega načina pisanja ni čudno, da je besedilo te knjige izredno prepleteno, pisec skače od misli do misli, pa se kmalu povrača zopet nazaj k prejšnji, in to se ponavlja vedno znova.

³ V nadaljevanju študije so zgoraj navedene knjige citirane s kraticami *DE I*, *DE II*, *DE III*, *ÖThN*. Četrto knjigo citiram po angleškem prevodu, ker mi nemški original ni bil dostopen. Angleškega prevoda ni naredil Smolnikar sam, temveč neznani prevajalec. Ker je bil Smolnikar pri prevodih skrajno pedanten, smo lahko prepričani, da angleški prevod točno ustreza nemškemu originalu. To dokazuje tudi število strani: nemški izvod ima 633 strani, angleški prevod 631 strani.

Vsebinsko četrta knjiga ponavlja marsikaj takega, o čemer je Smolnikar pisal že v prvih treh knjigah. Tu pa tam k temu dodaja nekatere zanimive podrobnosti, ki jih v prejšnjih knjigah ni omenil. Kot novo najdemo v knjigi podatke iz let 1840 in 1841. Smolnikar je medtem objavljial vse pogostejše članke v raznih glasilih v Ameriki, prav tako pa so tudi drugi pisali o njem, in vse to Smolnikar beleži v svojem delu. Vzpostavil je stike z raznimi verskimi sektami v Ameriki, med drugimi z mormoni in swedenborgijanci. Osrednji dogodek v letu 1840 je bilo njegovo večmesečno potovanje po srednjem zapadu Združenih držav, zlasti po državah Ohio in Michigan. Na tem potovanju je obiskal svojega rojaka Franca Pirca v Arbre Crochaju. V končnem delu knjige Smolnikar odgovarja na anonimno pismo iz Slovenije, ki je očitno izviralo od cerkvenih krogov v Ljubljani, in v katerem mu neznani pisec med drugim precej grobo pove, da bi bilo bolje za njega in za ostale, če bi bil Smolnikar na poti v Ameriko postal hrana rib.

Na zadnjih straneh knjige *Eines ist Noth* Smolnikar poziva bralce, naj se naroče na njegovo nemško in angleško glasilo in naj sodelujejo v njem. Res je že naslednje leto začel izdajati v Philadelphiji svoj list *Friedensbotschaft an alle Völker*, ki je izšel v 15 številkah. Verjetno so nekatere številke izšle tudi v angleškem prevodu, vendar niso ohranjene. Smolnikarjevo glasilo ima svojevrstno mesto v zgodovini slovenskega novinarstva v ZDA, saj je izhajalo skoraj petdeset let pred izidom prvega slovenskega časnika v Ameriki.⁴ Glasilo *Friedensbotschaft* stoji že na pragu novega obdobja v Smolnikarjevem delovanju, povezanem z organizacijo utopičnih nasebin. Publikacije, ki jih je odslej Smolnikar objavljial, se omejujejo izključno le še na ameriško tematiko. Edina Slovence, o katerih še nekajkrat obširneje govori, sta Slomšek in Baraga, omenja pa tudi srečanje z Antonom Fistrom v Ameriki. Zelo bežno imenuje še nekatere Slovence, tudi Vodnika, vendar brez bistvenih podatkov.

III

Smolnikar se pri pisanju spominov na življenje v domovini večkrat sklicuje na material, ki ga je prinesel s seboj v velikem lesenem kovčku. Iz poedinih opomb v njegovih spisih moremo sklepati, da je hranil v tem kovčku svoje osebne dokumente, zlasti tudi šolska spričevala, rokopise,

⁴ Prvo slovensko glasilo v Ameriki je bil *Amerikanski Slovenec*, ki je začel izhajati leta 1891. Glej: Jože Bajec: *Petinsedemdeset let slovenskega časnikarstva v ZDA*, Ljubljana 1966 (Posebni odtis iz *Slovenskega izseljenskega koledarja 1967*, letnik XIV). Bajec ne beleži Smolnikarjevega glasila, čeprav ima sicer registrirane slovenske periodične publikacije, tiskane v angleščini.

ki jih je imel pripravljene za tisk deloma že iz Celovca, ekscerpte iz knjig, ki jih je prebral (*DE* II, 148), in tudi nekatere knjige. Dandanes bi bila iz tega Smolnikarjevega »osebnega arhiva« najbolj pomembna korespondenca, ki jo je prinesel iz domovine. Žal je Smolnikar objavil v vseh svojih knjigah, poleg manjvredne korespondence, le pismo, ki mu ga je pisal Urban Jarnik v zvezi z Vodnikovim slovarskim gradivom. To pismo ponatiskujemo v sedANJI številki. V zbirki je bila čisto zagotovito tudi Čopova korespondenca, morda celo tisto priporočilno pismo, ki ga je dal Čop Prešernu za Smolnikarja ob Prešernovem odhodu v Celovec.⁵ Po vsej verjetnosti je ta korespondenca za vedno izgubljena, čeprav ne bi bilo popolnoma nemogoče, da bi se kdaj ob kakšnem posebno srečnem naključju vendarle našel del te zapuščine v Ameriki. Za zdaj je iz te zbirke znan samo izvod Prešernovega *Krsta pri Savici* s Prešernovim posvetilom Smolnikarju. Knjigo je darovala 1. julija 1914 Georgina Lowell Putnam harvardski univerzitetni knjižnici in tam je shranjena pod signaturo Slav. 9035.1.100.⁶ Darovalka verjetno izhaja iz zelo ugledne bostonske rodbine Lowellov, ki je dala Ameriki vrsto pomembnih pesnikov.

S pomočjo materiala, ki ga je prinesel iz domovine, je mogel Smolnikar nekatere podatke v svojih spominih tudi preverjati, kar jim daje mestoma posebno težo. Vendar pa se dragoceni podatki za slovensko kulturno zgodovino v XIX. stoletju javljajo v njegovih knjigah navadno dokaj nepričakovano, sredi manjvrednega teksta. Vse Smolnikarjeve knjige so pisane v izrazito polemičnem duhu. Njihov osnovni namen je prepričati bralca, kako je bila Smolnikarju resnično zaupana nadnaravna naloga, da zopet združi vse krščanske vere v eno cerkev in tako omogoči nastop milenija. Kot argumenti mu služijo nadnaravna znamenja in prerokbe. Kljub temu za nas zelo odmaknjenemu cilju; zaradi katerega je v njegovih delih zelo veliko balasta, so te knjige vendarle vredne, da se z njimi seznani slovenski kulturni zgodovinar.

V prvi polovici XIX. stoletja je Smolnikar enkrat en primer Slovenca, ki se je umaknil iz Metternichove Avstrije in nato v daljni Ameriki izpovedal marsikaj o razmerah doma, tako kot je resnično sam mislil in čutil, brez strahu pred policijskim preganjanjem. S tem je po vsej ver-

⁵ »Smolnikar hat mich sehr gut aufgenommen, ohne deinen Brief gelesen zu haben«. Prešernovo pismo Čopu, datirano Celovec 5. februarja 1832. Prim. Francè Kidrič: *Prešeren*, zv. I., Ljubljana 1936, str. 276.

⁶ M. Rupel: Se eno Prešernovo posvetilo, *Slavistična revija* V—VII (1954), 302. Fotografsko reprodukcijo Prešernovega posvetila je objavil Ivan Zika: Ob obletnici smrti družbenega reformatorja Andreja Bernarda Smolnikarja. *Kamniški zbornik* XII (1969), 163—166.

jetnosti večkrat izražal tudi nazore svojih sodobnikov, s katerimi so ga vezale zaupnejše vezi. Med te znanke moremo šteti Matijo Čopa, Urbana Jarnika, Matijo Kalistra, Franceta Prešerna, Matevža Ravnikarja, Antona Martina Slomška, Valentina Vodnika in Jakoba Zupana. Z vsemi je Smolnikar vzdrževal zaupne stike kljub njihovim očitnim globokim medsebojnim svetovnonazorskimi razlikam. O njih vseh — z izjemo Franceta Prešerna, ki ga žal v svojih publikacijah nikjer ne omenja — daje tudi zelo zanimive podatke. Ti so še toliko pomembnejši, ker dajejo vpogled v njihova manj znana življenjska obdobja (Čop kot dijak, Vodnik pod avstrijsko restavracijo). Večkrat daje Smolnikar tudi zaupne informacije, ki so bile znane le majhnemu krogu ljudi in so zato z njihovo smrtjo zatonile v pozabo.

V zvezi z zgoraj naštetimi sodobniki je nedvomno pomemben Smolnikarjev odnos do slovenskega preporoda v prvi polovici XIX. stoletja.

Smolnikar izraža v svojih delih za dobo, v kateri je živel, presenetljivo visoko stopnjo narodne zavesti. Vse življenje ni dopuščal nobenega dvoma, da je Slovenec. Takoj v začetku svoje prve knjige ugotavlja, da je sin revnih slovenskih staršev.⁷ Do svojega vstopa v samostan je kot duhovnik pridigal izključno v slovenščini, kar mu je pozneje v nemškem okolju v Št. Pavlu v Labudski dolini povzročalo težave.⁸ Zgraža se nad duhovniki, ki zanemarjajo svoj materni slovenski jezik (*DE I*, 39). Trdi, da je pisal celo svoja pisma, če je to le bilo primerno, v slovenščini ali latinščini in ne v nemščini.⁹ Na Koroškem je nameraval pisati tudi knjige v slovenščini, vendar je to vedno znova odlagal (*DE II*, 85). Ko se je končno znašel v Ameriki v nepredvidenih okoliščinah, saj ni znal angleški, s slovenščino in latinščino pa si ni mogel pomagati, in je bil prisiljen objaviti svoje prve knjige v nemščini, se zaradi tega izrecno opravičuje.¹⁰

⁷ *DE I*, 1: »Den 29 November 1795 in der kleinen Stadt Stein im Lande Krain unter der österreichischen Regierung von slovenischen armen Aeltern geboren«.

⁸ *DE I*, 23: »Da ich früher durch sechs Jahre in meinem Vaterlande immer in meiner Muttersprache predigte: so war es mir zwar anfangs etwas lästig, den Stoff nur in Gedanken zu bearbeiten, und dann den deutschen Zuhörern vorzutragen. Ich musste mich anfangs, so oft ich die Kanzel bestieg und mir die Gedanken in meiner Muttersprache zuströmten, beständig erinnern, dass ich deutsche Zuhörer vor den Augen habe«.

⁹ *DE II*, 102: »...indem ich sogar Briefe, wenn es schicklich war, entweder slovenisch oder lateinisch zu schreiben pflegte«. Vendar pa ohranjena Smolnikarjeva pisma te njegove trditve ne potrjujejo: vsa so pisana v nemščini, tudi njegova korespondenca s Čopom. Prim. NUK Ms. 489.

¹⁰ *DE I*, str. IX—X: »Daher musste ich das Buch zuerst in der deutschen Sprache, die nicht meine Muttersprache ist, und in der ich nie ein Werk herausgeben dachte, verfassen.«

Še pred odhodom v Ameriko je Smolnikar objavil v celovski *Carinthia* dva krajša prispevka,¹¹ v katerih je ocenil Slomškove knjige, obenem pa je izpovedal tudi svoje nazore o materinščini: Izobraženec, ki naj vzgaja preproste ljudi, si mora pridobiti ne samo temeljito znanje svoje stroke, temveč mora tudi dobro obvladati jezik ljudstva, kajti to ima zelo tanek posluh za jezik ljudi, ki stoje sicer v izobrazbi nad njim. Zato mora posvečati pri svojem študiju veliko pozornost materinskemu jeziku, skrbno mora brati dela, dobro pisana v ljudskem jeziku, in se urediti v posnemanju dobrega stila. Interes za materni jezik moramo zgodaj zbuditi pri študirajoči mladini. Žal pa je med Slovenci mnogo takih, ki zanemarjajo svoj materni jezik in se ga celo sramujejo. »Mislijo, govore in pišejo v tujih jezikih, pozabijo celo še marsikaj od tistega malega. česar so se o materinščini naučili na očetovem domu«. — Vsi Slovani govore en jezik, ta pa ima v svojih dialektih — s tem misli poedine slovanske jezike — ogromno bogastvo izrazov, s katerimi natančno označuje najrazličnejše duhovne proizvode. Slovani bi si lahko med seboj sposojali besede in na ta način zblížali svoje dialekte. Tako bi dosegli, da bi jim bila najboljša dela njihovega uma lažje dostopna. Slovanski jezik se šteje med najpomembnejše jezike za študij primerjalnega jezikoslovja. Žal pa ga nemški jezikoslovci — tu navaja Franca Boppa — premalo poznajo, sami Slovani pa so v primerjalnem jezikoslovju zamudniki. Ob teh razmišljanjih izraža Smolnikar željo: Ko bi Slovani dobili svojega Grimma, ali skupino sposobnih ljudi, ki bi ob proučevanju primerjalnega jezikoslovja dosegli globlje razumevanje materinščine!¹²

Na Koroškem se je Smolnikar seznanil tudi z idejami ilirizma. Že leta 1835 sta v Celovcu Jarnik in Slomšek opozorila Smolnikarja na list *Danico ilirsko*, ki sta mu jo tudi posojala. Na list je bil naročen vsaj Urban Jarnik. Smolnikar pravi, da so prve številke *Danice ilirske* prišle na Koroško nežigosane, ker cenzura ni razumela vsebine. Ko pa je bila uvedena cenzura za ta list, ga je Smolnikar prenehal prejemati.¹³ Smolnikarjevo poročilo je zanimivo, ker kaže, da je v Celovcu *Danica ilirska* našla odziv že prvo leto svojega izhajanja. Poročilo dokazuje, da so se na Koroškem Jarnik, Slomšek in Smolnikar, in verjetno še kdo iz njih-

¹¹ *Carinthia* XXV (1835, 11 in 18 april), 64—65, 68—69; *Carinthia* XXVII (1837, 12 avgust), 132.

¹² B. S.: Anzeige des Werkes: Hrana evangeljskih nauk. Na svetlo dal Anton Slomšek. Saloschil Franz Ferstl v' Gradzi, 1835; nebst einer Anempfehlung des slavischen Sprachstudiums, *Carinthia* XXV (1835, 11 in 18 april), 64—65, 68—69.

¹³ *DE* III, 367—368; prim. tudi *OThN* 80 in 431.

vega kroga, že leta 1835, v rojstnem letu ilirizma, živo zanimali za nove ideje, ki so prihajale iz Zagreba.

V Ameriki Smolnikar pogosto govori o Slovencih in Slovanih. Da pa bi se izognil nemški besedi za Slovane (die Slaven), ki ga preveč spominja na angleško besedo za sužnja (slave), začne za vse Slovane uporabljati ime Slovenec.¹⁴ Podobno je že tudi Vodnik z imenom Slovenec označeval vse Slovane.¹⁵ V tem smislu govori Smolnikar o *Danici ilirski* kot o »slovenskem listu« (DE III, 367), o hrvaškem jeziku kot »dialektu slovenskega jezika« (DE II, 49), o Matiji Čopu, ki ni študiral »samo dialekta svoje domovine Kranjske, ampak tudi druge slovenske dialekte« (DE I, 57), o pravoslavni cerkvi kot o »ruski ali slovenski cerkvi« (DE III, 369) in o »slovenskih ali moravskih bratih« (DE III, 370). Včasih postane pri tej rabi besede »slovenski«, nejasno, ali misli Smolnikar na Slovence ali na vse Slovane. Vrhu tega ni povsem dosleden pri svoji terminologiji, in tako najdemo pri njem ime »Slovan« in »slovanski« v nemškem prevodu še vedno dovolj često, na primer ko omenja »apostola Slovanov Cirila in Metoda« (DE III, 384).

V vseh svojih delih Smolnikar zelo pogosto uporablja izraz »materinski jezik«, s čemer ima v mislih slovenščino. Izredno redko, prav izjemoma, govori o »kranjskem dialektu« (DE III, 196), toda ob besedi »očetnjava« (Vaterland) razume vedno le deželo Kranjsko.¹⁶ »Narod« (die Nation) mu je vedno skupnost vseh Slovanov in ko reče, da je Napoleona porazil »moj narod«, misli s tem na Ruse.¹⁷

Med Slovani so pritegnili Smolnikarjevo pozornost (razen Slovencev) skoraj izključno le Hrvati, Čehi in Rusi. Ko je bil Smolnikar posvečen za duhovnika, je bil določen za službo v Metliki. Sam se je s tem predlogom strinjal, ker bi mu premestitev dala »kot posebnemu ljubitelju daleč razširjenega slovenskega (i.e. slovanskega) jezika možnost, da bi se поблиže seznanil s hrvaškim dialektom«.¹⁸ Vendar zaradi posredovanja njegovega zaščitnika, bibliotekarja Kalistra, do te premestitve ni prišlo.

¹⁴ DE I, 1 op.: »Der Verfasser muss für die in der slovenischen Sprache unkundigen Leser bemerken, dass er für »Slovenen« lieber kürzer »Slaven« schreiben würde. Aber dann könnten die Engländer, welche das slovenische Wort »slava« nicht verstehen, denken, die Slovenen seyen Slaven, weil man für das deutsche Wort »Slave« im Englischen »Slave« hat.«

¹⁵ Valentin Vodnik: Povedanje od slovenskiga jezika, *Lublanske novize*, 1797. Ponatis v: Valentin Vodnik, *izbrano delo*, izd. Jože Koruza, Ljubljana 1970 (knjižnica Kondor), str. 81.

¹⁶ DE I, 26; DE III, 614.

¹⁷ DE III, 513. Slično že Vodnik v »Povedanju od slovenskiga jezika«, op. cit., str. 81: »Kranjci so en odraslik velikiga slovenskiga naroda«.

¹⁸ DE II, 49: »... um den Dialekt der Croaten als besonderer Liebhaber der weit ausgedehnten slovenischen Sprache näher kennen zu lernen«.

Smolnikar hvali tudi Hrvate, ker so si znali ohraniti slovansko bogoslužje »po zgledu svojih slovenskih bratov, ki po cirilski ureditvi drže službo božjo v materinskem jeziku«. ¹⁹ — Čehe Smolnikar slavi, ker so s svojo reformacijo pripravili pot Luthru (*DE* III, 385, 431). — O Rusih govori kot o zmagovalcih nad Napoleonom.

V tretji knjigi *Denkwürdige Ereignisse* začne Smolnikar uporabljati izraz »ilirski jezik«, kadar govori o slovenščini, in to rabo obdrži v vseh svojih kasnejših delih. ²⁰ Razlog, zaradi katerega se odloči za ilirsko ime, je pri tem čisto njegov: prepričan je, da je v Bibliji (Rim XV, 19) prerokba, ki ga napoveduje kot človeka ilirskega rodu. Zato se odslej tudi često podpisuje s priimkom Illyricus. Z novo rabo imena ilirski, s katero kljub vsemu vendarle izraža dobo, v kateri je živel, se končno izogne dvomnostim v svoji rabi imena slovenski.

Celo v Ameriki je Smolnikar nastopil včasih v slovenščini, toda v zelo nenavadnih okoliščinah. Leta 1839 je potoval z ladjo *Lexington* iz Bostona v New York, med potjo pa je izbruhnil vihar. Sredi najhujšega viharja so poklicali Smolnikarja na palubo, kjer je z »ilirskimi besedami« zapovedal »viharju da preneha in valovom, da mirujejo«. Vihar je resnično pojenjal (*OThN* 295). — Ob koncu oktobra 1858 pa je na konferenci spiritualistov govoril v »svojem ilirskem materinskem jeziku« (»in my Illyrian mother tongue«), »da bi na ta način zbudil pozornost poslušalcev«. ²¹

Tako postane pri Smolnikarju narodna zavest, ki ima nedvomno svoje korenine v sicer enostranskem, vendar dovolj razgledanem simpatiziranju s slovenskim preporodom in verjetno v neki meri tudi z ilirizmom, v kasnejši dobi vedno bolj povezana z utvarami o nadnaravni nalogi, za katero je mislil, da je izbran. S tem pa dobiva v Ameriki njegovo slovensko, »ilirsko«, poreklo, obenem pa tudi sam slovenski jezik, svoj posebni, v skrajni fazi celo okultni, pomen. ²²

¹⁹ *DE* III, 389: »... durch das Beispiel ihrer slovenischen Brüder, welche nach der Cyrillischen Einrichtung den Gottesdienst in ihrer Muttersprache halten«.

²⁰ »Illyrische Sprache«: *DE* III, 617, 619, 621, 813; *OThN* 125. »Illyrischer Dialekt«: *DE* III, 595. Toda tudi *Danico ilirsko* imenuje »an Illyrian weekly paper«: *OThN* 80.

²¹ Andrew B. Smolnikar: *Secret enemies of true republicanism*, Springhill 1859, str. 97.

²² France Kidrič: *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti*, Ljubljana 1929—1938 (založba Slovenska Matica), str. 628, govori, da se leta 1817 bogoslovci drugega letnika, med njimi Jožef Kek, Andrej Smolnikar in Emanuel Podvinski, niso zavedali pomena novo ustanovljene stolice slovenskega jezika za slovenski preporod, ko so vložili peticijo proti obveznosti pouka slovenskega jezika. Ker je to edini relevantni podatek o Smolnikarju v tej Kidri-

IV.

Smolnikar je poznal Vodnika od leta 1809, ko se je kot dijak vpisal na ljubljansko gimnazijo, pa do Vodnikove smrti leta 1819.

Smolnikarjeva gimnazijska leta se natanko ujemajo z obdobjem Napoleoneve Ilirije, ko je bil Vodnik ravnatelj gimnazije. Smolnikar je prišel na ljubljansko gimnazijo s priporočilom svojega ljudskošolskega učitelja v Kamniku, patra Aleksandra Schraga (DE I, 1). V gimnaziji je bil med najspodobnejšimi učenci. Najpomembnejša njegova sošolca sta bila Matija Čop, s katerim je Smolnikarja vezalo tesno prijateljstvo, in Friderik Baraga.²³ Že zgodaj je Smolnikar kot dijak začel zahajati v licejsko knjižnico, kjer je vsak prosti trenutek porabil za študij. Na njega je postal pozoren bibliotekar Matija Kalister, in ker ni imel skriptorja, si je vzel Smolnikarja za pomočnika pri delu v knjižnici. Skrbel je za Smolnikarjevo vzgojo in izobrazbo, kot da bi mu bil drugi oče (DE I, 21; II, 43, 50). Kalister je bil tudi Smolnikarjev profesor matematike, dvakrat pa je bil njegov profesor tudi Vodnik, ali kot ga Smolnikar imenuje, »vodje« (morda je to vzdevek, ki so ga rabili dijaki za Vodnika kot ravnatelja gimnazije?).

V šolskem letu 1813/14, prvem letu pod avstrijsko restavracijo, je obiskoval Smolnikar zadnji letnik gimnazije. Bil je takoj za Čopom najboljši dijak v razredu. Zunaj obveznega pouka je obiskoval to šolsko leto še prostovoljne ure iz italijanskega jezika, ki jih je dajal Vodnik. Pri končnem izpitu iz italijanščine je bil najboljši dijak. Čop pa je isto leto obiskoval prostovoljni kurz iz francoskega jezika in je bil najboljši dijak pri francoščini.²⁴

V šolskem letu 1814/15 je Smolnikar študiral prvi letnik liceja, imenovan filozofija, in 1815/16 drugi letnik, imenovan fizika. Tudi tu sta bila Smolnikarjeva sošolca Čop in Baraga.²⁵ Po končanem liceju se je odločil za študij teologije. Ta študij je normalno trajal štiri leta, toda že po

čevi knjigi, nastane s tem izkrivljena slika njegovega odnosa do slovenskega preporoda. Vsekakor je omenjena akcija v popolnem nasprotju s kasnejšim delovanjem navedene trojice, zlasti Smolnikarja, in treba bi bilo bolje poznati njeno ozadje, preden jo lahko sodimo. Značilno je, da Smolnikar v svojih delih nikdar ne imenuje Metelka. O Podvinskem govori v DE III, 618.

²³ O Smolnikarjevih pomembnejših sošolcih glej France Kidrič, *ib.* str. 619.

²⁴ *Iuventus caesarei regii gymnasii Labacensis e moribus et progressu in literis censa exeunti anno scholastico MDCCCXIV* (brez oznak strani, glej ustrezne sezname). Prim. tudi: *Katalog vom Schuljahre 1813/14 über die Schüler des k.k. Gymnasiums zu Laibach für das II. Semester*. Rkp. v Mestnem arhivu ljubljanskem.

²⁵ *Album academicorum lycei Labacensis*, rkp. Ms. 654 v NUK. Glej str. 34 do 36, 42, 43, 47.

tretjem letniku je bil Smolnikar 28. oktobra 1819 (*DE* III, 291) posvečen za duhovnika, nakar je moral takoj nastopiti službo, ki ga je povedla v razne kraje v Sloveniji.

Kakšen je bil Smolnikarjev odnos do Napoleonove Ilirije in do sledeče ji avstrijske restavracije?

Smolnikar redko govori o razmerah v Napoleonovi Iliriji, ki jo je doživljal še kot dijak.²⁶ Njegove sodbe o tej dobi pa so dosledno negativne. Kadarkoli omenja Napoleona, kopiči ob njegovem imenu izraze sovražstva. Napoleon je človek brezakonja (*DE* III, 519), sin brezverja (*DE* III, 503), pošast (*DE* III, 510, 515, 530), ki ga je vodil Satan (*DE* III, 522, 526). V svoji blazni ideji je hotel vladati svet (*DE* III, 520). Smolnikar primerja ime Napoleona z grško besedo ἀπώλεια, ki pomeni pustošenje (*DE* III, 526).²⁷ V kratkem času je Napoleon opustošil Evropo od Neaplja do Berlina in od Lizbone do Moskve (*DE* III, 510—511). Tudi k nam je prinesel bedo. Dežela je morala dati »mnogo tisočev najbolj krepkih mož, da bi jih pobile divje bojujoče se zveri« (*OTHN* 381).

Še v Ameriki Smolnikarja strese, ko se spomni na »brezbožno početje Francozov« v domovini.²⁸ Nekoč ga je neki Napoleonov oficir temeljito pretepel samo zato, ker se mu ni odkril (*DE* III, 625). S Francozi je prišlo v deželo veliko pomanjkanje, ljudje niso imeli niti soli niti kruha in so morali biti zadovoljni, če so se lahko hranili s krompirjem.²⁹ Vpeljan je bil papirnat denar, ki so ga ljudje imenovali »Lumpengeld« in ki ni imel nobene prave vrednosti (*DE* III, 615).

Najbolj pa je mučil Smolnikarja strah pred vpoklicem v francosko vojsko. Nekateri njegovi vrstniki so se mobilizaciji umaknili tako, da so pobegnili na avstrijsko ozemlje.³⁰ Smolnikarjeva mati je skušala sina rešiti na ta način, da mu je s pomočjo posojila, ki ga je dobila pri sorodnikih, kupila v Kamniku starejšo hišo, imenovano »pajštva«. Hiša je bila znotraj mestnega obzidja, v bližini Malega gradu. Toda Smolnikar je vedel, da mu lastništvo na takšni nepremičnini ne bo pomagalo pred vpoklicem v vojsko.³¹ Nič ne prikriva veselja, da so bile pred Moskvjo, ali

²⁶ Osrednji odlomek o Napoleonovi Iliriji je *DE* III, 510—531.

²⁷ Tudi ime maršala Marmonta Smolnikar parafrizira v Martis mons: *OTHN* 286.

²⁸ *DE* III, 531: »... wo ich jetzt über das gottlose Treiben der Unglaubigen, davon ich Zeuge sein musste, mit grösstem Grausen zurück denke.«

²⁹ *OTHN* 381: »... and the others (to je tisti, ki niso bili vpoklicani v vojsko) fleeced in such a manner that many of the most laborious men of my native country have neither bread nor salt, and must be contented, if they can satisfy their hunger with potatoes.«

³⁰ Na prim. Janez Peer, kasnejši Smolnikarjev sošolec, ter Franc Pirc, kasnejši misijonar. Oba sta bila Kamničana. Prim.: *DE* III, 618.

³¹ *DE* III, 610—612.

»po njegovi etimologiji, Moshakovo«, postavljene meje Napoleonovemu osvajanju in da sta njegovo umikajočo se vojsko uničila mraz in lakota.³² Tako so se Francozi morali umakniti iz Ljubljane prav v letu, ko je Smolnikar dosegel starost, v kateri so Francozi rekrutirali študente.³³

Toda z Napoleonovim padcem se stvari niso izboljšale, ampak prej poslabšale: »vladarji so popadali po narodih kot zlakotene ptice roparice po mrtvih truplih.«³⁴ Kar na dveh mestih Smolnikar z globoko ironijo pove, da je avstrijski cesar sicer vzdignil Ilirijo v kraljestvo, ni mu pa dal kralja.³⁵ Vladarji so ustvarili Sveto Alianso, ki ni drugega kot bogokletstvo.³⁶ Evropa je polna vojaščine, ki se uri v umetnosti ubijanja, namesto da bi obdelovali zemljo (*DE* III, 403). Vlade so uvedle cenzuro in izdajajo krivične odločbe, s katerimi izžemajo ljudstvo (*DE* III, 544). Ob tem stanju se Smolnikar vprašuje: Ali so narodi zato tu, da služijo vladam, ali vlade narodom?³⁷

Kot duhovnik na Notranjskem je videl Smolnikar vso bedo tamkajšnjih prebivalcev. Graščaki na Snežniku so odirali kmete kot volkovi (*DE* III, 827). Kljub svoji delavnosti in skromnosti so ljudje živeli v veliki revščini zaradi silnih davkov, s katerimi so bili obremenjeni.³⁸ Istočasno pa je višja posvetna in cerkvena gosposka živela v velikem preobilju in razsipno (*OThN* 373).

Tako se je v Smolnikarju v teh letih razvilo sovraštvo do vojn in do vojaštva, ki prinaša bedo. Zavračal je razmere pod Napoleonovo Ilirijo, obsojal pa je tudi politične in ekonomske razmere, ki so zavladatale v Evropi po padcu Napoleona. Ko je videl, da v naravnost fantastičnem svetu policijskega nadzorstva, kakršno je razvila Metternichova Avstrija in kot ga je doživljal kasneje kot profesor v Celovcu, svojih novih nazorov ne bo mogel svobodno izražati in da ga bodo nujno pripeljali v konflikt z oblastjo, se je končno odločil, da odpotuje v Ameriko.

³² *DE* III, 513, 523, 530, 612.

³³ *DE* III, 617–618: »Als wir das gehörige Alter erlangten, hat man die Franzosen schon aus meinem Vaterlande vertrieben.« Prim. še *DE* III, 187, 188, 194, 612; *OThN* 122.

³⁴ *DE* III, 535: »Nach dem Sturze Napoleons sind die Regenten... eben so über die Völker gefallen, wie die ausgehungerten Raubvögel über die toten Körper.«

³⁵ *DE* III, 387: »Illyrien, das sogar der österreichische Kaiser zum Königreiche erhoben, ihm jedoch keinen König gegeben hat.« Isto tudi v *OThN* 434.

³⁶ *DE* III, 536: »Die sogenannte heilige Allianz ist eine Gotteslästerung.«

³⁷ *OThN* 381: »Did the nations come into existence for the sake of the governments, or the governments for the sake of the nations?«

³⁸ *OThN* 365–366: »For the greedy wolves have reduced the working class so much, that I often have seen about St. George, in Laas... people, who although working indefatigably and living economically, on account of the horrible taxes notwithstanding their exertions, could not afford to buy even salt — bread being seldom, during the year, on their table.«

V

Čeprav se v Smolnikarjevih spominih pojavi Vodnikovo ime razmema pozno in v neki meri naključno, so prav reminiscence na Vodnika med najzanimivejšimi odlomki, ki govorijo o Smolnikarjevih sodobnikih. Ti odlomki prinašajo nekatere doslej neznane pomembne podatke iz Vodnikovega življenja.

Smolnikar prvič na kratko omeni Vodnika v drugem zvezku *Denkmwürdige Ereignisse* (DE II, 74). Zelo obširno govori o Vodniku v svoji tretji knjigi, medtem ko četrta knjiga (*The one thing needful*) le obnavlja podatke iz tretje. O Vodniku govori kot o svojem gimnazijskem profesorju, poroča o izletu, ki ga je naredil z Vodnikom v Krško leta 1818, in o Vodnikovem slovarkem gradivu.

Smolnikar začne obširneje govoriti o Vodniku, ker mu je le-ta kot svojemu dijaku »sloveniziral«³⁹ rodbinsko ime.

Smolnikarjevi starši so bili nepismeni. Svoj priimek so izgovarjali Smolnker ali celo Smonker (DE III, 152). Ko je Smolnikar hodil v ljudsko šolo k frančiškankam v Kamniku, je pod njihovim vplivom začel pisati svoje ime kot Smolnik.⁴⁰ Končno obliko priimka pa mu je dal Vodnik s tem, da je zamenjal v končanju »e«⁴¹ z »a«. Smolnikar se ne more natančno spomniti, kdaj mu je Vodnik prvič tako spremenil priimek (DE III, 190). Ker pa je v Ameriki ugotovil, da priimek Smolnikar, pisan z grškimi črkami, da številko 515, ki ima pri Danteju tajinstven pomen,⁴² je začel gledati na spremembo priimka kot na preroško dejanje in na Vodnika kot preroka. Zato v svojih knjigah nešteto krat govori o tej spremembi priimka.⁴³

Vodnik je že v gimnaziji zbudil v Smolnikarju zanimanje za hebrejski jezik s tem, da mu je potožil, kako žal mu je, da se sam hebrejskega jezika ni nikdar učil:

Dazu musste mich der Herr dadurch wecken, dass mir einmal, als ich noch am Gymnasium studirte, mein Professor Vodnik sein Leidwesen bezeugte, dass er die hebräische Sprache, die doch die Mutter aller Sprachen sein soll,

³⁹ Andrew B. Smolnikar: *Secret enemies of true republicanism*, Springhill, 1859, str. 121. — Brat Smolnikarjevega starega očeta Mihaela, Primož, ki se je vpisal na teologijo l. 1800 in po posvetitvi za duhovnika delal na raznih župnijah na Gorenjskem in Dolenjskem (umrl je 3. januarja 1823), se je podpisoval kot Primus Smalnikar ali celo Smelnicker. Prim. *Catalogus cleri dioecesis Labacensis* za navedena leta.

⁴⁰ V resnici je to anagram za besedo DVX.

⁴¹ DE III, 152, 156—159, 186, 190, 201; OThN 83; Andrew B. Smolnikar: *Secret enemies of true republicanism*, Springhill, 1859, str. 121; Andrew B. Smolnikar: *The great message to all governments and all nations*, Philadelphia 1864, str. 10.

nicht gelernt habe. Ich bekam gleich grosse Neigung dazu, dieses durch das Forschen nach der Verwandtschaft zu erfahren. Meine Muttersprache, die Slovenische, hat mir dabei unglaubliche Dienste geleistet. (DE II, 74)

Najpomembnejši odlomek o Vodniku kot profesorju pa nam daje tudi pomemben podatek o Smolnikarjevem sošolcu Matiji Čopu. Potem ko Smolnikar kratko ugotavlja, da Vodnik ni bil le njegov direktor, »vodje«, ampak tudi najprej njegov profesor geografije in nato 1812/13 profesor obih predmetov, poda še kratko poročilo o Vodniku kot pesniku. V zadnjem letniku gimnazije (1813/14) se je Smolnikar prostovoljno vpisal k dodatnim uram italijanskega jezika, ki ga je poučeval Vodnik. Smolnikar je italijanščino obiskoval zelo neredno. Kljub temu pa je ob koncu šolskega leta pri pismenem izpitu dosegel najboljšo oceno, kar je močno presenetilo njega samega kot tudi njegove sošolce, med katerimi so bili tudi takšni, ki so že od doma znali italijanski. Tako je kot najboljši dijak iz italijanščine dobil za nagrado Dantejevo *Divino commedio*. Tudi v razredu je bil Smolnikar drugi najboljši učenec in je tudi tu prejel nagrado, in sicer Horacove pesmi. Boljši od njega je bil v razredu le Čop, žal pa nam Smolnikar ne pove, kakšno nagrado je dobil Čop. Zelo možno pa je, da so to bila dela Metastazija. Po podelitvi nagrad je Čop pregovoril Smolnikarja, da sta si zamenjala knjigi: Čop je dobil Danteja, Smolnikar pa Metastazija. Ta odlomek priča, da se je Čop že kot dijak zanimal za Danteja.

Odlomek v *Denkwürdige Ereignisse* III, 186–189 se glasi:

Valentin Vodnik, ein bedeutungsvoller Name, wie alle Namen der Geheimnisse bei meinen Schritten, der starke Führer, vom Worte meiner Muttersprache voditi, führen, war früher Priester Franziskaner-Ordens, aber mit Forschen der Alterthümer und mit Reinigen meiner Muttersprache von den deutschen Anhängeln, die man ihr zu ihrer Verunstaltung unter der deutschen Regierung anthat, beschäftigt, kam er aus dem Kloster in die Seelsorge und dann zur Professur am Gymnasium in Laibach, und er war zuerst mein Professor der Geographie, dann mein Vodje, Direktor, und später war er mein Professor in der ersten Humanitätsklasse aus den gewöhnlichen Schulgegenständen im Jahre 1813, welches das letzte Jahr war, wo mein Vaterland noch unter der französischen Regierung stand. Und in diesem Jahre stehe ich in dem von ihm ausgestellten Zeugnisse, wie sich Jedermann, der es sehen will, bei mir überzeugen kann, mit e geschrieben, nämlich Smolnikar ...

Vodnik war eben so der erste classische Dichter meines Vaterlandes, wie Dante Italiens, und auch dazu geeignet, dass ihm der Herr manchen Blick in die Zukunft eröffnete. Seine »Pesme sa pokushno«, »Lieder zum Vorgerichte«, enthalten Manches, das man erst in der Zukunft besser fassen wird. Insbesondere ist aber in dieser Beziehung das Gedicht Ilirja oshivlena, das zum Leben erweckte Illyrien, das er vor seine Illyrische Grammatik gesetzt hat, höchst merkwürdig. Weil es prophetische Blicke in die Zukunft in sich enthält, so hat

man ihm dieses Gedicht, nachdem wir am Ende des Jahres 1813 wieder österreichisch geworden sind, sehr übel ausgelegt; man hat es von seiner Grammatik weggenommen, damit sie nur ohne dieses Gedicht verkauft werden durfte, und ihn zum Professor der italiänischen Sprache gemacht.

Im Jahre 1814 studirte ich das erste Jahr unter der österreichischen Regierung und das fünfte und letzte Jahr am Gymnasium; indem ich von der unsehligen Zahl 6, die in Oestreich zum Gymnasium bestimmt ist, früher unter der französischen Regierung ein Jahr abgekürzt habe. Nebst den Schulgegenständen studirte ich im Jahre 1814 auch unter dem 1.72⁴² erwähnten Herrn Meschutar die Pädagogik; die gewöhnlichen Stunden war ich (1, 2), wie andere Jahre, in der Bibliothek. Nebst dem gab ich noch für Kost und Quartier Unterricht. Dass es bei diesen Geschäften nicht möglich zu sein scheint, noch andere Gegenstände zu besuchen: sieht Jedermann leicht ein, dem es bekannt ist, wieviel die Gegenstände des letzten Jahrganges des Gymnasiums in Oestreich den Studenten zu thun geben, und ich dachte auch nicht daran, noch einen andern Gegenstand zu besuchen. Aber es bewirkte, wie ich es erst, von diesem Standpunkte betrachtet, recht sehen kann, der Geist in mir plötzlich einen ganz ausserordentlichen Drang, noch die italiänische Sprache zu besuchen. Es schien keine Aussicht, dass ich je ein Zeugniß aus dieser Sprache brauchen werde, und wenn auch eine solche Aussicht gewesen wäre, so hätte ich auch in andern Jahren die Stunde der italiänischen Sprache besuchen, sonst aber die richtige italiänische Aussprache vom Bibliothekar Matthias Kallister lernen können. Allein der Geistesdrang siegte über mich, und ich gieng auch zur italiänischen Stunde, jedoch nur damals, wo von den Schulgegenständen weniger zu studiren war; indem ich nicht wusste, dass auch die diese Sprache Besuchenden am Ende des Jahres öffentlich im Drucke erscheinen werden, und mich auch sonst um die Klasse dieser freien Stunde nicht bekümmerte, und wenn es mir auch darum zu thun gewesen wäre, so hätte ich denken müssen, mehrere unter den Mitschülern, welche diese Sprache aus dem Umgange erlernt haben, müssten mir, wenn ich mit ihnen wetteifern wollte, vorgezogen werden.

Da ich im Schulbesuche der italiänischen Sprache entweder der allerletzte, oder einer der letzten war, so liess der Herr die Sache durch schriftliche Arbeit entscheiden, wer der erste sein sollte. Er musste entweder mich ganz ausserordentlich erleuchtet, oder diejenigen, durch deren Entscheidung die Klassen bestimmt worden sind, verblendet haben, dass ich allen Uebrigen vorgezogen und an die erste Stelle gesetzt worden bin. Man gieng noch weiter, damit das Geheimniß vollständig ausgeführt worden ist. Früher sind unter der französischen Regierung keine ausgedruckte Kataloge ausgetheilt worden. Daher bin ich bis zum Jahre 1814 nie in einem gedruckten Kataloge erschienen. Aber im Jahre 1814, das ist, im ersten Jahre, nachdem die Franzosen von den Oestreichern aus Krain vertrieben worden sind, komme ich im gedruckten Kataloge der Gymnasial-Schüler von Laibach zweimal vor, nämlich an der ersten und letzten Seite. Und da ich in diesem Jahre das Gymnasium vollendet habe, und die Studenten der höhern Schulen unter der österreichischen Regierung nicht mehr gedruckt erscheinen, so komme ich nur im gedruckten Kataloge der Laibacher

⁴² To so Smolnikarjeve kratice za citiranje svojih prejšnjih knjig: torej DE I, 72.

Gymnasial-Schüler des Jahres 1814 vor... In diesem gedruckten Kataloge, den ich auch durch besondere Leitung des Herrn aufbewahrt habe, sehe ich jetzt, da ich dieses schreibe, auf der ersten und letzten Seite viele Geheimnisse des Himmelreiches. Von der ersten Seite soll zuerst Folgendes aufgezeichnet werden: In II. Humanitatis Classe. Praemio donati sunt: Zhop Matthias, Carn. Rodain., Smolnikar Andreas, Carn. Lithopolitanus, u.s.w. Und an der letzten Seite: Ex studio linguae Italicae. Praemio donati sunt: Smolnikar Andreas, Carn. Lithopolitanus. Leitner Antonius, Carn. Croisenbach.

Ob nur im Jahre 1814, oder mehrere Jahre später auch aus der ital. Sprache Prämien ausgetheilt worden seien, weiss ich nicht: denn seit mehreren Jahren erscheinen die Studenten, welche diese Sprache besuchen, nicht mehr in den Gymnasial-Katalogen. Aber im Jahre 1814 war dieses zum Geheimnisse unumgänglich nothwendig. Aus den Schulgegenständen ist mir also Zhop Matthias vorgezogen worden. Man erinnere sich an das, was ich 2, 109, 110 über die ausserordentliche Bestimmung dieses Mannes geschrieben habe. Er war wirklich Zhop, deutsch, der Schopf, der Gipfel oder das Oberste einer Sache. Zum zweiten Prämium ist aber mir der Heide Horaz gegeben worden. Denn ich bin wirklich im Studium der Heiden nicht so weit gekommen, um das erste Prämium zu verdienen.

Nun höret, ihr Völker, was man mir aus der italiänischen Sprache zum ersten Prämium gegeben habe: »Die Göttliche Comödie des Dante.« Es war wahrhaftig schon damals eine göttliche Comödie. Die Mitschüler schauten, wie ich zum ersten Prämium gekommen sei, da ich doch so selten die italiänische Sprache besucht habe, und mehrere Mitschüler, ehe sie die Grammatik studirten, italiänisch reden konnten. Mir war die Sache eben so fremd wie den übrigen, als man mich mit feierlicher Musik als ersten Prämierer ausgerufen hat; denn ich habe damals das erste Prämium aus der italiänischen Sprache nicht verdient. Und »die göttliche Comödie des Dante«, die mir der Repräsentant des österreichischen Kaisers eingehändigt hat, war mir damals zu tief. Von den Geheimnissen, die darin verborgen sind, konnte ich nichts fassen; daher vertauschte ich sie bald bei meinem verewigten Mitschüler Zhop für Metastasio. Nichts hätte zum Geheimnisse besser passen können, als dieser Tausch...

VI.

Najzanimivejši spomini Smolnikarja na Vodnika so povezani s potovanjem, ki so ga naredili leta 1818 Smolnikar, Vodnik in Kalister v Krško.⁴³

Že povod za to potovanje je sam po sebi pomemben: za časa protireformacije so bile slovenske protestantske knjige tako temeljito uničene, da je imel bibliotekar Kalister v evidenci samo 3 do 5 izvodov Dalmatinove Biblije. Zelo se je čudil, kako je mogel človek z imenom Dalmatin — torej po vsej verjetnosti Dalmatinec — prevesti Biblijo v slo-

⁴³ Smolnikar najprej datira to potovanje z letnico 1817: *DE* III, 198, 432, 534. Kasneje pa izrecno ugotavlja, da ta datum ni točen, in da je v resnici naredil to potovanje na Štajersko in Dolenjsko l. 1818. Prim.: *OThN* 588.

vensščino. Ta uganka pa je bila rešena, ko je Kalister, ali morda celo Smolnikar sam, v licejski knjižnici po naključju našel grški slovar z Dalmatinovim podpisom: »Ex libris Georgii Dalmatini Gurgensis«. S tem je bilo ugotovljeno, da je Krško Dalmatinov rojstni kraj in Kalister in Smolnikar sta naredila načrt, da odpotujeta v Krško in si ta kraj ogledata.

Ko je Vodnik zvedel za to njuno namero, je predlagal, da se jima pridruži. Želel si je namreč ogledati rimske napise na ruševinah Novodunuma (Drnovo pri Krškem) in poiskati sledi rimske ceste, ki je od tod peljala v Italijo. O tej cesti je Vodnik večkrat bral pri antičnih avtorjih. Tako so se vsi trije odpravili na pot.

Smolnikar žal ne navaja natančneje, v katerem letnem času in kako so potovali. Iz Vodnikovih beležk⁴⁴ in iz Smolnikarjevega teksta pa domnevam, da so krenili na pot jeseni (morda oktobra) in potovali preko Kamnika (Smolnikarjevega rojstnega kraja), Nazarij (kjer si je Vodnik l. 1775 nadel meniško obleko),⁴⁵ Mozirja, Braslovč in Celja v Jurklošter. Od tod so šli po stari cesti preko zaselka Lisca v Rudo in nato po levi strani Save v Videm. Tu je Vodnik razbral rimski napis pred župniščem. V Krškem so obiskali oba bregova reke Save. Ogledali so si rimske spomenike v Drnovem na Krškem polju in tu je Vodnik našel tudi sledove rimske ceste.

Čez noč so se ustavili v župnišču v Čatežu pri Brežicah, »v zadnji fari na Kranjskem, ob reki Savi«. Tu jih je župnik Andrej Jeras⁴⁶ prijazno

⁴⁴ V Vodnikovem rokopisu, objavljenem pod naslovom: *Copia eines Manuscriptes des Valentin Vodnik, Mittheilungen des historischen Vereins für Krain III* (1848), 87—93, na str. 93 je še po zapisu za september 1818 beležka: Mosirje Mosburg, Braslavzhe — Bratislav, Leisberg Rud. Ruda Bleibau, unter Loka — Geirach poslovensko Geyrach po slovensko.

Ta beležka postane razumljiva, če jo interpretiramo kot zapis poti, ki so jo naredili Vodnik, Smolnikar in Kalister. Leisberg je zaselek Lisca, na južnem pobočju gore Lisce. Ruda je majhen kraj vzhodno od Loke pri Zidanem, mostu. Bleibau pomeni rudnik svinca (v Rudi), Geirach je nemško ime za Jurklošter.

Iz istega rokopisa je razvidno, da je Vodnik že oktobra 1808 naredil podobno potovanje na Štajersko in Dolenjsko. V zvezi s potovanjem v letu 1808, ki ga je opravil večji del kar peš, omenja kraje: Savski most, Krašnja, St. Ožbalt, Vransko, (gostilna) Kolenc (v Laskovi vasi), Celje, Zidani most, Radeče, Hoteče, Sevnica, Videm, Krško, Metlika, (grad) Pogance, (grad) Mehovo, Težka voda, Hrast in Lokvica. Zelo možno je, da so si Vodnik, Kalister in Smolnikar izbrali približno isti čas za potovanje kot Vodnik l. 1808, torej mesec oktober. Za to bi govorila tudi Smolnikarjeva izjava, da je kmalu (»nach wenigen Wochen«) po vrnitvi s tega potovanja v Ljubljano Vodnik umrl. Vodnik je umrl 8. januarja 1819.

⁴⁵ Hugo Bren: Se enkrat: Valentin Vodnik kot frančiškan, *Čas XI* (1917), 213—219.

⁴⁶ Andrej Jeras je bil v letih 1802—1820 župnik v Čatežu, nakar je bil premeščen v Moravče. Možno je, da je Jeras že prej osebno poznal Vodnika in da so se zaradi tega Vodnik in njegova spremljevalca napotili iz Drnovega v Čatež: Jeras je bil namreč v letih 1801—1802 kooperator (kaplan) pri Sv. Jakobu v Ljubljani. Prim.: *Catalogus cleri dioecesis Labacensis* za odgovarjajoča leta.

sprejel. Zvečer je Jeras v zaprti družbi — sestavljali so jo Vodnik, Kalister, Smolnikar, Jeras in morda še kdo — nagovoril Vodnika, da bi jim recitiral Ilirijo oživljeno in razložil, kaj je sam z njo hotel povedati. Vodnik je tej prošnji ustregel.⁴⁷

Na Smolnikarja je Vodnikovo recitiranje Ilirije oživljene naredilo tako globok vtis, da je kar trikrat⁴⁸ ponatisnil v svojih knjigah v Ameriki kitico z verzi:

She mozhen Ilirjan na morju je bil
Ko Rimlan se ladje je tesat vuzhil.

Tako so ti verzi iz Ilirije oživljene postali prvi slovenski verzi, ki so bili natisnjeni v Združenih državah!

Istočasno pa je Vodnik tudi razložil, kaj je hotel izpovedati z Ilirijo oživljeno. Na Smolnikarjeve besede v *DE* III 533—534 lahko gledamo kot na obnovo Vodnikovih izvajanj. Po tej razlagi je bil Napoleon za Vodnika le prehodni pojav. Njegova naloga je bila, da poruši države in s tem odpre možnost, da bo začela Ilirija zopet razcvetati. Pesem opeva prihodnjo srečo Ilirije, obenem pa pravi, da je bila Ilirija slavna že v davni zgodovini, še pred Rimljani.

Citirani odlomek je izredno zanimiv in pomemben, v njem se pokaže, da je bil Vodnik še vedno za to družbo priznan in občudovan kot pesnik Ilirije oživljene. Vodnik sam pa je toliko zaupal svoji družbi, da je kljub vsem preganjanjem, ki jim je bil izpostavljen pod Avstrijo, bil še leta 1818 pripravljen, da recitira to takrat strogo prepovedano pesem in jo tudi odkrito interpretira. Smolnikarjev odlomek je edini znani tekst, ki dovolj avtentično razkriva — poleg besedila pesmi same — Vodnikove intencije s to pesmijo. Pri tem je Vodnikova ideja nenavadno globoka in domišljena: Napoleonova naloga je bila, da razbije stare državne strukture, v katere je bila vklenjena Slovenija. Samo na ta način se je mogla odpreti slovenskemu narodu možnost za nadaljnji razvoj. Na ta način postane Napoleon za Vodnika samo sredstvo za uresničenje slovenskih narodnih ciljev. Samo v tem je bil tudi Napoleonov pomen. Pesem samo pa lahko resnično razumemo kot »odo na staro slovensko slavo in na slovensko bodočnost.«⁴⁹

⁴⁷ Smolnikar pravi, da je Jeras nagovoril Vodnika, naj sam »interpretira« Ilirijo oživljeno. Izraz »interpretirati« bi mogel biti dvoumen, ker pomeni tako recitirati kot razložiti. Da je Vodnik tekst recitiral, izhaja iz Smolnikarjevih besed, da ponavlja verze, kot si jih je ohranil v spominu iz leta 1817 (prav: 1818). Da je obenem podal Vodnik tudi razlago, izhaja iz besed: »ich habe von Vodnik die Erklärung dessen auch mündlich gehört...«

⁴⁸ *DE* III, 534, *OTHN* 361, ter na odgovarjajoči strani v knjigi *Eines ist Noth*. Prim. zgoraj op. 3.

⁴⁹ Ivan Grafenauer: Valentin Vodnik — pesnik, *Knezova knjižnica* XXII (1918), 104—169; prim. str. 123.

Po obisku v Čatežu so Smolnikar, Vodnik in Kalister nadaljevali pot v Novo mesto, kjer so se razšli. Kalister in Vodnik sta se vrnila v Ljubljano, Smolnikar pa se je napotil še naprej v Kočevje in tam obiskal svojega sošolca Mihaela Wolfa (*OThN* 589).

Najobširnejše besedilo v *DE* III, 195—199, ki govori o izletu Vodnika, Kalistra in Smolnikarja v Krško, se glasi:

Man sieht aus dieser Beleuchtung, dass nicht nur Dante ein grosser Prophet war, sondern auch Vodnik das nöthige weissagen musste; aber gerade deswegen, weil er von Illyren weissagte, von der österreichischen Regierung degradirt und zum Professor der italiänischen Sprache gemacht worden ist. Aber da ihn die Menschen herabsetzten, hat ihn der Herr so sehr erhoben, dass er mir die göttliche Comödie des Dante verschafft, und schon früher in meinem Namen das e in ein a verwandelt hat.

Ich muss noch eine Begebenheit zur Beleuchtung der Weissagung des Dante in Verbindung mit der Weissagung des Vodnik anführen.

Georg Dalmatin hat bald nach der Reformation die heil. Schrift in meine Muttersprache übersetzt; indem man die alte Kyrillische Uebersetzung aus dem päpstlichen Gebiete der Slovenen abgeschafft hat. Dalmatin hat an verschiedenen Orten meines Vaterlandes zur Einführung der Reformation und der Bibel, die er in die Landessprache übersetzt hat, gepredigt. Aber man hat ihn überall verfolgt, und seine kernichte Uebersetzung so vertilgt, dass der selige Bibliothekar Matthias Kallister, der als mein Schutzgeist schon 1,2 denkwürdig zu werden anfängt, nur von 3 oder 5 Exemplaren dieser Uebersetzung, von denen aber zwei den Franziskanern meiner Vaterstadt Stein gehörten, die man noch in Bibliotheken aufbewahrte, Kunde erhalten konnte. Uns interessirte die Sache, und wir hätten gerne erfahren, wo Dalmatin geboren worden sei; indem der Dialekt der Uebersetzung nicht der Dalmatinische, sondern der Krainische ist. Aber wir konnten darüber keine Auskunft erhalten, bis endlich der Bibliothekar ganz unerwartet beim Titelblatte eines griechischen Wörterbuches Dalmatins Handschrift mit folgenden Worten fand: »Ex libris Georgii Dalmatini Gurcensis« mit der Jahrzahl, wenn ich mich recht erinnere, 1557. Der Bibliothekar sagte mir dann gleich, dass wir bei der nächsten Gelegenheit die Reise nach Gurk machen und nachforschen werden, ob vielleicht noch andere Reliquien dieses denkwürdigen Mannes in seiner Geburtsstadt zu finden wären, der die ganze Bibel in unsere Muttersprache in einer Zeit übersetzt hat, als unsere Sprache durch deutsche Verbildung noch nicht zu sehr verunstaltet worden ist. Man unterscheide diesen kleinen Ort Gurk in Krain von der Diözese Gurk, in der ich 10 Jahre Professor war und von dem kleinen Orte Gurk in Kärnthen, den ich auch an einem merkwürdigen Bernards-Feste besuchte und von welchem der jetzt in Klagenfurt residirende Bischof seinen Titel führt.

Als unser Reiseplan dem Professor Vodnik bekannt geworden ist, sagte er, er werde auch mitreisen; indem er schon längst im Plane hätte, die römischen Inschriften an den Ruinen der Stadt Noviodunum am Gurkfelde zu untersuchen, und den Spuren der Römer-Strasse, welche von dieser Stadt nach Italien führte,

nachzugehen; indem er öfters bei den Alten Erwähnung dieser Strasse gelesen habe.

Auf diese Art geschah es, dass ich mit diesen zwei Männern eine Reise machte, deren hohe Bedeutung mir erst jetzt nach den Geheimnissen der Weissagung des Dante aufgeschlossen worden ist. Mein Kallistos, mein Bester, den mir der Herr als ein besonderes Geschenk zum Erzieher gegeben hat, führte mich zur Geburtsstätte des Dalmatin, welcher der Erste die Bibel in den Dialekt meines Vaterlandes übersetzt hat. Dann übersetzte sie auch Japel, aus meiner Vaterstadt gebürtig, mit Vodnik und Andern. Aber für ein besseres Bibelwerk mit guter Auslegung wird erst von nun an gesorgt werden müssen, nachdem wir mit unserm Führer Vodnik die Spuren der alten Römerstrasse glücklich gefunden haben, nebst andern prophetischen Denkwürdigkeiten, unter denen die vorzüglichsten ein grosser Stein vor dem Pfarrhofe in Videm war, mit der Inschrift, wie sie Vodnik gelesen hat: »Invicto Deo Chartio, Novioduni Summano.« Videm oder vidim heisst deutsch »ich sehe«, und Noviodunum ist nach meinem Seherblicke nichts anders, als das »novi dan« meiner Muttersprache... Nachdem wir am Gurkfelde auf beiden Seiten des Stromes Sava die gehörige Beute gemacht haben, wollten wir endlich noch im letzten Pfarrhofe Krains bei diesem Strome übernachten, und der erste Gedanke, der dem Pfarrer Jeras, welcher aus der nämlichen Pfarre, als ich gebürtig, bei meiner Reise nach Amerika Dechant in Moraitsch war, einfiel, war, Vodnik müsse uns das Gedicht vor seiner Grammatik, das man zu seinem Falle auslegte, selbst interpretiren. Was er insbesondere zu meiner jetzigen Erbauung gethan hat; indem ich erst jetzt sehe, dass das Gedicht prophetisch sei, aus welchem später in diesem Bande zur Beleuchtung einer andern Weissagung eine Probe gegeben werden soll.

Nachdem wir in die Kreisstadt Unterkrains, Neustadt, gekommen sind, musste ich mich von meinen Führern trennen, um die prophetische Reise allein fortzusetzen. Diese giengen nach Laibach, und ich gieng in die Stadt Gotschee, meinen Mitschüler, und andere Deutsche zu besuchen. Das Fürstenthum Gotschee in meinem Vaterlande ist eine der merkwürdigsten deutschen Ansiedlungen. Es sind, ich weiss nicht, wieviel über 15 000 Deutsche vielleicht schon seit der Zeit, als uns der Herr durch Dante die grosse Weissagung gegeben hat, in der Mitte meiner Landsleute, aber von diesen ganz abgesondert, und behalten ihre alte deutsche Sprache. Ich erzählte meine merkwürdige Reise den Geistlichen in Gotschee...

Als Valentin Vodnik von dieser prophetischen Reise nach Laibach zurückkam, und seine an dieser Reise gesammelte Beute für den Druck vorbereitete, starb er nach wenigen Wochen, ehe noch etwas für den Druck vorbereitet war, eines plötzlichen Todes, als sich eben die Studenten in Laibach beim Schulanfang versammelt haben, um seinen Leichenzug zu begleiten. Nach meiner Rechnung geschah es das nämliche Jahr 1817, in welchem auch der erleuchtete Stilling starb. Es schien mir schon damals sonderbar, dass ich, ohne früher jemals eine Reise mit ihm gemacht zu haben, ihn auf der letzten Reise begleiten musste, und dass er die vielen Merkwürdigkeiten, die er gesammelt hat, nicht für den Druck vorbereiten konnte. Jetzt sehe ich endlich ein, dass der Herr auch bei meinem Professor Valentin Vodnik, wie bei meinem Mitschüler Matthias Zhop Alles so leitete, dass sie erst in meinen »denkwürdigen Ereignissen« zur Beleuchtung der Führung des Herrn die gehörige Stelle erhalten haben.

Drugi pomembni odlomek je v *DE* III, 533—534:

Im Nothfalle könnten wir nach dem Zeugnisse des Propheten Valentin Vodnik die Zahl 7 dem Napoleon streitig machen. Er war nur eine vorübergehende Erscheinung, und kaum hat er Illyrien erobert, so wurde ich zum Studium geschickt und ich habe von Vodnik die Erklärung dessen auch mündlich gehört, was er in der Illirja oshivlena, das heisst, das zum Leben erweckte Illyrien, im prophetischen Geiste mit folgenden Worten, wenn ich sie noch seit dem Jahre 1817 im Gedächtnisse treu behalten habe, ausdrückt:

»She mozhen Illirjan na morju je bil
Ko Rimlan se ladje je tesat vuzhil.«

Das heisst: Der Illyrier war schon stark auf dem Meere, als der Römer kaum ein Schiff zu bauen lernte. Dem Vodnik hat der Geist nur so viel eröffnet, dass zuerst Napoleon die Reiche stürzen müsse und darauf Illyrien zu blühen anfangen werde, und er besingt das künftige Glück Illyriens, und erzählt, dass es schon in der alten Geschichte vor den Römern berühmt war...^{51a}

Smolnikar še večkrat kratko omeni svoje potovanje v Krško,⁵⁰ v knjigi *Eines ist Noth*, oziroma v njenem angleškem prevodu, *The one thing needful*, pa še enkrat citira iste verze iz Ilirije oživljene, kot jih je že v tretji knjigi *Denkwürdige Ereignisse*.⁵¹ Dvakrat govori tudi še obširneje o Juriju Dalmatinu kot protestantskem pridigarju in o povestih o Juriju Kobili, razširjenih med slovenskim ljudstvom.⁵²

VII.

V tretji knjigi *Denkwürdige Ereignisse* (*DE* III, 199—200) najdemo tudi kratek odlomek, ki daje doslej neznane podatke o zgodovini Vodnikovega slovarskega gradiva.

Po Smolnikarjevem pričevanju je tržaški škof Ravnikar kupil Vodnikov rokopis, da bi morda sam nadaljeval delo na slovarju. Ker pa ni imel dovolj časa in ker tudi ni mogel najti primerne sodelavca, mu je Smolnikar pisal iz Celovca, naj posodi Vodnikovo slovarsko gradivo Urbanu Jarniku, ki se že ukvarja s slovarjem. Ravnikar je res takoj poslal Smolnikarju Vodnikov rokopis, ta pa ga je odstopil Jarniku. V pismu, datiranem s 27. decembrom 1834, ki ga Smolnikar deloma citira, se je Jarnik Smolnikarju zahvalil za izkazano mu pomoč.

^{51a} V Smolnikarjevem originalu ta del teksta seveda ni tiskan razprto.

⁵⁰ *DE* III, 567, 431; *OThN* 588.

⁵¹ *OThN* 360. Prim. zgoraj opomba št. 48.

⁵² *DE* III, 390—391; *OThN* 79.

Že doslej je bilo znano, da je bil Jarnik od leta 1811 Vodnikov sodelavec in mu je pošiljal slovarsko gradivo, ki ga je nabral na Koroškem.⁵³ Jarnik je — kot mnogi sodobniki — prav do Vodnikove smrti željno pričakoval izid slovarja.⁵⁴ Že doslej je bila izrečena — toda precej nesigurno — domneva, da je bilo po Vodnikovi smrti Vodnikovo slovarsko gradivo nekaj časa pri Jarniku,⁵⁵ pri tem pa se je mislilo, da je Jarnik dobil to gradivo od Metelka.⁵⁶ Med Vodnikovimi sodelavci pri slovarju pa je bil vsaj nekaj časa predviden tudi Matevž Ravnikar.⁵⁷

V zapuščini Urbana Jarnika je ohranjen daljši fragment pisma, ki mu ga je pisal Smolnikar iz Celovca 28. decembra 1834, torej dan potem, ko je Jarnik potrdil prejem Vodnikovega rokopisa. Pismo, ki doslej v literaturi o Smolnikarju ni bilo zapaženo, je objavil Janez Scheinigg v celovškem *Kresu*.⁵⁸ Smolnikar v njem govori o velikem pomenu, ki ga bo imel slovar za skupni kulturni razvoj vseh Slovencev, potem ko bo v njem zajeto besedno gradivo iz vseh slovenskih pokrajin. Obenem pa daje podrobna navodila glede izbora in razporeda besed in kako naj bo označen njihov izvor: slovarsko gradivo, vzeto iz Vodnikove zbirke, naj bo posebej zaznamovano. To pismo potrjuje resničnost podatkov v Smolnikarjevi knjigi.

Besedilo v *Denkwürdige Ereignisse* III, 199 se glasi:

Valentin Vodnik hat auch durch viele Jahre Materialien zu einem Wörterbuche meiner Muttersprache, der Illyrischen, gesammelt. Aber er starb, ehe er das grosse Werk vollenden konnte. Nach seinem Tode kaufte Matthäus Raunicher, jetzt Bischof in Triest, dieses Manuscript um mehr als 130 Gulden, und da er keine Zeit hatte, an der Vollendung desselben zu arbeiten, und ein Anderer, dem er es zu diesem Gebrauch gab, auch keine Zeit dazu fand, so schrieb ich dem Bischof, um das Vodniksche Manuscript, dem Urban Jarnik in Kärnthen bei Klagenfurt, der auch an einem slovenischen Wörterbuche arbeitete, zum Gebrauche zu geben, damit sich, da auch Anton Slomšek Beiträge aus Steyermark lieferte, die drei Schwestern Krain, Kärnthen und Steyermark vereinigen möchten. Und gerade dieser Brief, den ich in Betreff des Vodnikschen Wörterbuches dem Bischof Raunicher geschrieben habe, enthielt auch das, was ich ihm in Betreff meines lateinischen Werkes geschrieben habe... Der Herr Bischof liess mir dann gleich das Vodniksche

⁵³ J. Scheinigg: Jarnikova zapuščina, *Kres* III (1885), prim. str. 373; Izidor Modic: Vodnik kot jezikoslovec, *DiS* XXII (1909), 414—421, prim. str. 415; I. P. (Ivan Prijatelj): Vodnikovo pismo Antonu Rudežu starejšemu, *Veda* I (1911), 386—387.

⁵⁴ Izidor Modic, op. cit., str. 417.

⁵⁵ J. Scheinigg, op. cit., str. 375; Izidor Modic, op. cit., str. 417.

⁵⁶ Izidor Modic, *ib.*

⁵⁷ Ivan Prijatelj: Korespondenca med Vodnikom in Kopitarjem, *ČJKZ* V (1926), 121—143. Prim. str. 134.

⁵⁸ J. Scheinigg: Jarnikova zapuščina, *Kres* III (1883), prim. str. 625—628.

Manuscript in 11 Bänden, schicken, um es dem Herrn Urb. Jarnik zum Gebrauche zu geben. Worüber ich von diesem den 27. Dec. 1834 den Empfangschein, der hier vor mir liegt, erhalten habe. Der Empfänger sagt unter Anderm: »Ew. Hochw. haben in dieser Sache ganz besonders und Vieles gethan, was Ihnen nicht bloss meinen, sondern auch den Dank Aller, die sich darum interessiren, bringen wird.« Herr Jarnik und Slomshek haben mich dazu angespornt, und ich war dann, als mir der Herr Bischof in Betreff meines Werkes nichts geantwortet hat, auch geneigt, mir den Dank dadurch zu verdienen, dass ich aus dem Dialekte meiner Muttersprache das, was in der Vodnikschen Sammlung fehlte, insofern es mir bekannt war, ersetzt, und das Unrichtige in der Vodnikschen Arbeit verbessert hätte. Allein der Herr zeigte gleich darauf, nämlich den 7. Februar 1835, durch das erste grosse Zeichen für die Völker, 2,80—86, dass dieses nicht mein Beruf sei...

VIII.

Tako Smolnikarjeve knjige, objavljene v Ameriki v letih 1838 do 1841, prinašajo vrsto zanimivih podatkov iz zelo pomembnega obdobja slovenske politične in kulturne zgodovine, dobe Napoleonove Ilirije in avstrijske restavracije v naših deželah. Te knjige nam razkrijejo Smolnikarja kot narodno prebujenega Slovenca, ki je imel svoj pozitivni, čeprav enostranski odnos do slovenskega preporoda. Poznal se je z vodilnimi predstavniki slovenskega preporoda in s temi ga je često vezalo tudi iskreno prijateljstvo. Že leta 1835 je prišel v stik tudi z ilirizmom. Predvsem pa je glede slovenskega preporoda pomemben njegov interes za slovenski jezik, ki ga je v svoji službi zavestno gojil. Posredoval je pri Ravnikarju, da je ta posodil Urbanu Jarniku Vodnikovo slovarsko gradivo. Sam je gledal na nastajajoči slovenski slovar, kateremu je položil temelje Vodnik s svojim delom, kot na izrazito kulturno-politično delo, ki naj čim bolj zbliža Slovence vseh pokrajin, na katere so bili takrat razkosani.

Značilno je, da je Smolnikar dosledno zavračal tako Napoleonovo Ilirijo kot tudi avstrijsko restavracijo. Kljub odporu do Napoleonove Ilirije pa brez najmanjšega oklevanja izraža vse spoštovanje do Vodnika, svojega profesorja in pesnika Ilirije oživljene.

Naključje je hotelo, da je komaj par mesecev pred Vodnikovo smrtjo Smolnikar naredil z njim in z bibliotekarjem Kalistrom izlet v Krško, da bi obiskal rojstni kraj Jurija Dalmatina, prvega slovenskega prevajalca Biblije. V Čatežu pri Brežicah je bil priča, kako je Vodnik še leta 1818, kljub vsemu političnemu preganjanju, kateremu je bil izpostavljen, deklamiral v zaprtem krogu Ilirijo oživljeno in razložil njen pomen. Tako postane poleg teksta pesmi Smolnikarjevo pričevanje edini

neposredni vir, ki daje vpogled v Vodnikovo vrednotenje Napoleonovega pomena za slovensko zgodovino. Napoleon mu je le sredstvo, katerega naloga je, da uniči državne strukture, v katere je slovenski narod vkle-njen in mu tako odpre pot v lepšo bodočnost. Pesem sama pa opeva nekdanjo in prihodnjo slavo Ilirije. S tem ko Smolnikar citira odlomek iz Ilirije oživljene, postane ta pesem prvi slovenski tekst, natisnjen v Združenih državah.

V odlomkih, citiranih v sedANJI študiji, nastopa tudi Matija Čop, po Smolnikarjevih izjavah njegov najboljši prijatelj. Iz citiranega Smolnikarjevega poročila izhaja, da se je Čop že kot dijak živo zanimal za Danteja, zato je Smolnikarja tudi pregovoril, da mu ga je podaril v zamenjavo za *Metastazija*. Tudi o Čopu je pri Smolnikarju še nekaj zanimivih informacij, o katerih pa bomo spregovorili ob kakšni drugi priliki.

SUMMARY

Andreas Bernardus Smolnikar was born at Kamnik in 1795; from 1809—1814 he attended the Ljubljana grammar school and entered afterwards the theological seminary. In 1819 he was ordained priest. From 1827 to 1837 he was Professor of New Testament at the theological seminary in Celovec (Klagenfurt in Austria). In 1837 he emigrated to the United States where he began to work as a social and religious reformer. He died in Philadelphia in 1869.

In America Smolnikar published a large number of books and pamphlets, the most important among them being four volumes which he wrote in the years 1838 to 1842. Even in America they are extremely rare, while in Slovenia they are mostly unavailable. These volumes contain information important for the cultural history of Slovenia in the first half of the XIXth century. They reveal Smolnikar as a nationally awakened Slovene, with close links to the leading figures of Slovene cultural revival of his time. He disliked the period of Napoleonic Illyria as well as that of the following restauration.

Smolnikar mentions in his works repeatedly Valentin Vodnik. He speaks about him as his teacher who had changed his family name from Smolnikar to Smolnikar, thus giving it its Slovene form. After the return of Austria, Vodnik was degraded because of his poem *Ilirija oživljena*, yet he still taught Italian language. Smolnikar attended this free course in Italian language, and at the end of the school year he was given (in 1814), as the best student in this course, Dante's *Divina Commedia*. Smolnikar gave afterwards Dante to his school fellow Matija Čop in exchange for *Metastasio*. This passage in Smolnikar's work reveals Čop's interest in Dante already as a grammar school student.

In 1818 Smolnikar made a journey together with Vodnik and the librarian Kalister to Krško, the birth place of the first Slovene translator of the Bible, Jurij Dalmatin. At Čatež near Brežice, in a closed society, Vodnik recited his

poem Ilirija oživljena and explained its meaning. This poem was at that time strictly prohibited. According to Smolnikar's statement, Vodnik saw in Napoleon only a transitory figure whose function was to destroy the old state structures in which Illyria — Slovenia — was chained. In this way a new flourishing of Slovenia could be made possible. The poem also sings the past glory of Illyria.

After Vodnik's death, Smolnikar helped Jarnik to obtain from Bishop Ravnikar Vodnik's manuscript material for a new Slovene dictionary.